

СПОЖИВЧЕ ПРАВО ТА СПОЖИВЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Язвінська О.М., кандидат історичних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна

CONSUMER RIGHT AND CONSUMER PROTECTION'S LEGISLATION IN UKRAINE

Yazvinska O.M., Ph.D. in history, National Transport University, Kyiv, Ukraine

ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЕ ПРАВО И ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО УКРАИНЫ

Язвинская Е.Н., кандидат исторических наук, Национальный транспортный университет, Киев, Украина

Постановка проблеми. Консюмерський простір як такий почав формуватися в Україні із здобуттям незалежності. Першою серед колишніх республік СРСР Україна прийняла Закон “Про захист прав споживачів” (1991). Права споживачів гарантуються Конституцією України (ст. 42). Вітчизняне законодавство створює широкі можливості для захисту прав та інтересів споживачів із залученням таких інституцій, як спеціалізовані державні органи захисту споживачів, громадські організації (об’єднання) споживачів, органи технічного регулювання, органи місцевого самоврядування, суди, прокуратура і т. ін.

Актуальність даної статті детермінована необхідністю аналізу специфіки правового регулювання у галузі захисту прав споживачів, що фактично виразилося у створенні інституту споживчого права в Україні.

Ступінь розробленості проблеми. З кінця 1990-х років проблема захисту прав споживачів активно освоюється в Україні, продукуючі все нові аспекти дослідження (І. Дудла, О. Зверева, Л. Іваненко, Т. Кагал, С. Косіонов, Н. Куделя, Н. Притульська, Н. Салухіна, І. Шебулдаєва). У тому числі відзначаємо особистий внесок автора у формування та розвиток методології консюмеризму у вітчизняній науковій літературі, що знайшло своє відбиття у понад 40 публікаціях [4].

Основний зміст роботи. У колишній Українській РСР, як і в усьому Радянському Союзі, не було єдиної державної політики, а також спеціалізованих відомств на захист прав споживачів. Не існувало також єдиного споживчого законодавства, а відповідні рішення і стандарти щодо якості товарів і послуг були розкидані по багатьох законодавчих актах. Проте певним чином формувалися норми, які визначали особливості роздрібної торгівлі, правового становища продавців і покупців, встановлювали спеціальні умови здійснення громадянами-покупцями прав у разі придбання ними у роздрібній торговельній мережі товарів неналежної якості тощо. Так, громадянські відносини, пов’язані з торговельним, побутовим, житлово-комунальним, транспортним обслуговуванням громадян, регулювалися нормами громадянського права (і насамперед інститутами обов’язкового права). Основоположними у правовому регулюванні відносин в сфері задоволення потреб громадян мали нормативні акти, що мали найвищу юридичну силу, а саме: “Основи громадянського законодавства” Союзу РСР та союзних республік, які були загальним кодифікованим законодавчим актом, в яких було закріплено основні положення громадянського права. Правові норми у сфері обслуговування містилися також у постановах і розпорядженнях Ради Міністрів СРСР і відповідних актах урядів союзних республік. Основна маса правових норм містилася у численних наказах та інструкціях міністерств і відомств. Основне місце серед правових норм займали акти союзного та республіканських міністерств торгівлі, що оприлюднювались у вигляді типових правил, що видавались у різні роки і пошук їх для споживачів був справою нелегкою. Тому для користування як довідником було навіть рекомендовано збірник “Основні правила торгівлі”, що вийшов друком у 1988 р. у видавництві “Економика”.

У процесі формування споживчого законодавства України після проголошення незалежності умовно можна виокремити три основні етапи. Перший етап починається з прийняття Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. “Декларації про державний суверенітет України”, Закону України “Про захист прав споживачів”, інших законодавчих актів. Другий етап пов’язаний з прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України. Третій етап (з початком третього тисячоліття) характеризується

посиленням державного захисту прав споживачів, гармонізацією законодавства України із законодавством ЄС. У такому контексті новий курс у державній споживчій політиці набув свого відображення у “Концепції розвитку технічного регулювання та споживчої політики на 2006–2010 роки”, затвердженої розпорядженням Кабміну України від 11.05.2006 р. № 267-р. [3, с. 289–295].

Вітчизняне законодавство на захист прав споживачів, яке нині налічує понад 200 законів і підзаконних нормативних актів, регулює відносини як за участі, так і без участі споживачів. Умовно їх можна поділити на три групи. Кожна з них регулює різні за змістом відносини із специфічними особливостями.

Перша група законодавчих актів регулює відносини, в яких споживач виступає як безпосередній учасник. У них закріплюються основні права споживачів, їх обов’язки. Ці нормативні акти регулюють також відносини, засновані на цивільних договорах, таких як договір роздрібною купівлі-продажу, прокату, побутового підряду, договори про надання послуг тощо. Вони визначають порядок укладення таких договорів, права та обов’язки сторін, порядок їх виконання та правові наслідки невиконання або неналежного виконання цих договорів. До законодавчих актів цієї групи можна віднести *закони України* – “Про захист прав споживачів” від 12.05.1991 р. № 1023-XII (в ред. від 01.12.2005 р. № 3161-IV), “Про туризм” від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР, “Про бібліотеки та бібліотечну справу” від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР, “Про музеї та музейну справу” від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР, “Про транспорт” від 10.11.1994 р. № 232/94-ВР, “Про залізничний транспорт” від 04.07.1996 р. № 273/96-ВР, “Про автомобільний транспорт” від 09.04.2001 р. № 2344-III, “Про страхування” від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР, “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III, “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 р. № 966-IV, “Про телекомунікації” від 18.11.2003 р. № 1280-IV, “Про культуру” від 14.12.2010 р. № 2778-VI, “Про освіту” від 23.05.1991 р. № 1060-XII, “Про вищу освіту” від 01.07.2014 р. № 1556-VII та ін.; *постанови Кабміну України* – “Правила побутового обслуговування населення” від 16.05.1994 р. № 313 та ін.; *накази Мінекономіки України* – “Правила роздрібною торгівлі транспортними засобами та номерними агрегатами” від 31.07.2002 р. № 228, “Правила роздрібною торгівлі продовольчими товарами” від 11.07.2003 р. № 135, “Правила роздрібною торгівлі непродовольчими товарами” від 19.04.2007 р. № 104 тощо.

Другу групу споживчого законодавства складають нормативні акти, що регулюють відносини, в яких споживач не бере безпосередньої участі. Дана група нормативних актів забезпечує державний і суспільний захист прав споживачів за допомогою створюваних органами виконавчої влади в інтересах невизначеного кола споживачів. До неї належать акти, що регламентують діяльність державних органів і передбачають основні вимоги стосовно продукції (товарів, робіт, послуг) та спрямовані на забезпечення безпеки життя, здоров’я споживачів, охорони навколишнього середовища тощо. До нормативно-правових актів цієї групи можна віднести затверджене Указом Президента України “Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів” від 13.04.2011 р. № 465/2011 та ін.

До *третьої групи* споживчого законодавства відносимо закони та нормативні акти, що віддзеркалюють проблеми підвищення якості життя та добробуту в країні, безпосередньо регламентують безпеку товарів (робіт, послуг), відповідальності за них, несправедливі умови договорів, фінансових послуг, закони, що спрямовані на активізацію ринкових реформ, комерціалізацію, приватизацію (особливо в системі торгівлі, громадського харчування і платних послуг), демократизацію суспільних процесів. У законодавчих актах визначені мета, завдання та об’єкти державного контролю та нагляду, посадові особи, які його здійснюють, їхній статус, права й обов’язки державних інспекторів з нагляду за державними стандартами, правилами сертифікації та забезпечення спільності вимірювань тощо. До основних законодавчих актів належать: *закони України* – “Про забезпечення санітарного й епідеміологічного благополуччя населення” від 24.02.1994 р. № 4004-XII, “Про екологічну експертизу” від 09.02.1995 р. № 45/95-ВР, “Про лікарські засоби” від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР, “Про рекламу” від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР, “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР, “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР (в ред. від 22.07.2014 р. № 1602-VII), “Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції” від 14.01.2000 р. № 1393-XIV, “Про захист економічної конкуренції” від 11.01.2001 р. № 2210-III, “Про підтвердження відповідності” від 17.05.2001 р. № 2406-III, “Про стандартизацію” від 17.05.2001 р. № 2408-III, “Про стандарти, технічні рішення та процедури оцінки відповідності” від 01.12.2005 р. № 3164-IV, “Про дитяче харчування” від 14.09.2006 р. № 142-V, “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” від 31.05.2007 р. № 1103-V, “Про загальну безпечність

нехарчової продукції” від 02.12.2010 р. № 2736-VI, “Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції” від 02.12.2010 р. № 2735-VI, “Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції” від 19.05.2011 р. № 3390-VI; *декрет Кабінету України* “Про стандартизацію і сертифікацію” від 10.05.1993 р. № 46-93 та ін.

Важливу роль у системі законодавства України на захист прав споживачів відіграють норми Цивільного, Цивільного процесуального, Кримінального, Господарського, Господарського процесуального кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Повітряного кодексу України та інші нормативно-правові акти, що містять положення про захист прав споживачів. В Україні чинні також певні директиви ЄС у рамках міжнародних угод, підписаних нашою країною, які доповнюють вітчизняне законодавство на захист прав та інтересів споживачів нормами, визнаними у світовій та європейській спільноті.

Спеціальним комплексним законодавчим актом у сфері захисту прав споживачів є Закон України “Про захист прав споживачів” [1], який регулює відносини між споживачами продукції (товарів, робіт і послуг) та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і суб’єктами, що надають послуги різних форм власності, встановлює права та обов’язки споживачів, а також визначає механізм їх захисту й основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. Із затвердженням Закону відбувся перехід від “непрямого” захисту споживача у межах охорони загальних умов ринкового обміну і на підставі цивільного законодавства, до прямого, здійснюваного на підставі спеціального законодавства. Положення Закону України “Про захист прав споживачів”, зі змінами від 01.12.2005 р., адаптовані до директив Європейського Союзу.

Прийняття Закону України “Про захист прав споживачів” стало підставою для появи в Україні нового концептуального поняття “*право споживання*”. У цьому понятті міститься одночасно і результат, і інструмент здійснення нової охоронної функції держави і права. Законодавство розглядає споживача не лише як учасника господарського обороту, а і як суб’єкта спеціального юридичного захисту.

Закон України “Про захист прав споживачів” у редакції 2005 р. складається з п’яти розділів: “Загальні положення”, “Права споживачів та їх захист”, “Громадські організації споживачів (об’єднання споживачів)”, “Діяльність органів влади у сфері захисту прав споживачів”, “Прикінцеві положення” і містить 32 статті.

Правові норми, з яких складається Закон України “Про захист прав споживачів”, є далеко неоднорідними за своїм праворегулюючим значенням. Усі його норми умовно можна поділити на групи:

1) організаційно-правові, які визначають повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів і його територіальних органів та інших органів державної виконавчої влади, обов’язки і відповідальність службових осіб органів виконавчої влади, які здійснюють захист прав споживачів та правовий захист службових осіб спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів і його територіальних органів;

2) правостановлюючі норми, які визначають права споживачів – що виникають до моменту укладання договору (переддоговірні), які передбачені договором (договірні), та права у разі порушення умов договору;

3) правозобов’язуючі норми, які зобов’язують продавців, виконавців, виробників забезпечити дотримання певних вимог щодо якості продукції (товарів, послуг, робіт), їх безпеки, гарантійних термінів до моменту вступу в договірні відносини із споживачами;

4) праворегулюючі норми, які регулюють відносини, що виникли між продавцями, виробниками і виконавцями, з одного боку та споживачами (покупцями, замовниками), з іншого, як сторонами договору та визначають правові наслідки порушення прав споживачів;

5) правозахисні норми, які встановлюють організаційно-процесуальні способи захисту порушених прав споживачів.

Такий поділ правових норм сприяє раціональному застосуванню а також подальшому структурному вдосконаленню законодавства про захист прав споживачів. У Законі України “Про захист прав споживачів” окремі статті містять споріднені норми правостановлюючого, зобов’язуючого та іншого призначення (наприклад, статті 7, 8).

Яки видно, процес формування законодавства на захист прав споживачів знаменував появу в Україні нового правового регулювання, яке виразилося у створенні фактично *правового інституту споживчого права* [2, с. 31].

Предмет споживчого права як комплексного правового інституту складають пов'язані між собою суспільні правовідносини, що виникають між суб'єктами споживчого права з приводу виробництва, реалізації, споживання продукції, а також державного захисту прав споживачів (рис. 1).

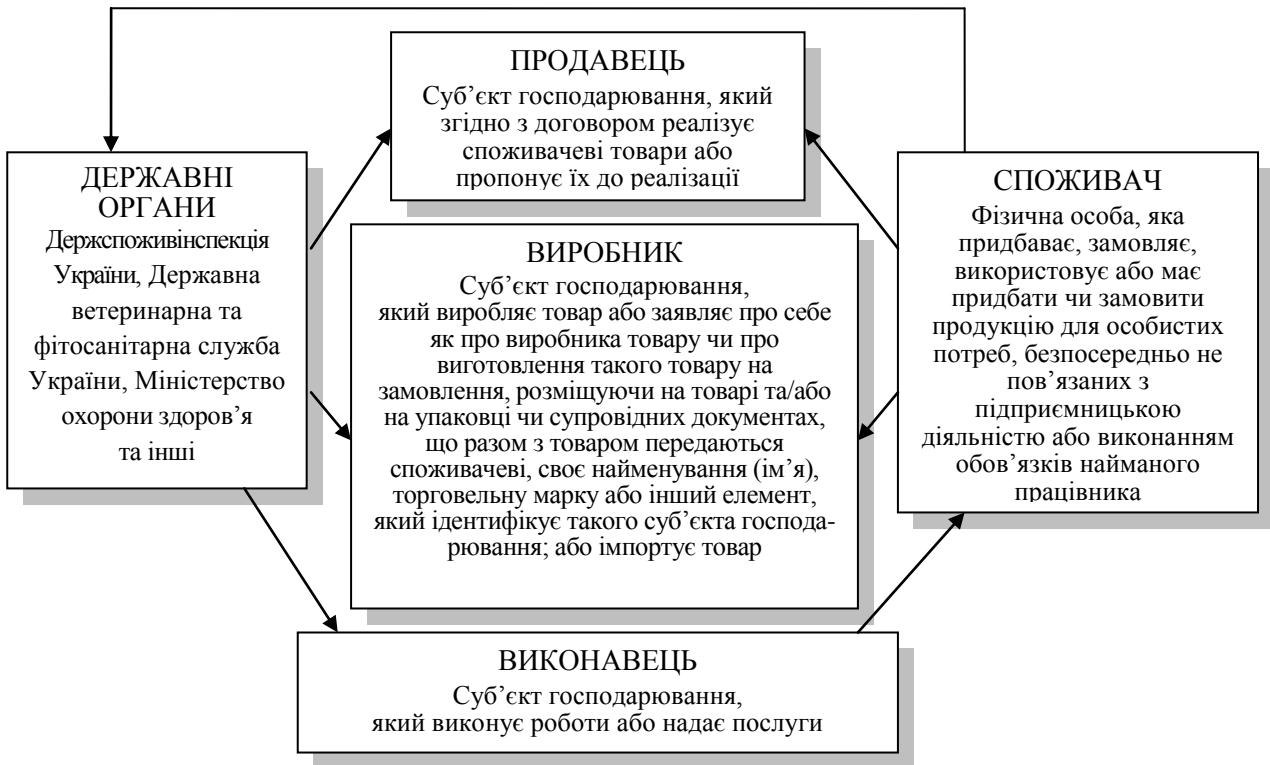

Рисунок 1 – Суб'єкти споживчого права

Споживче право регулює відносини, що виникають в сфері:

- публічного права, тобто процедура ліцензування діяльності в даній сфері, податкове регулювання, ціноутворення, регулювання стандартизації та сертифікації в цій сфері та ін.;
- приватного права, тобто ті відносини які засновані на договорах купівлі-продажу, договору підяду, договорів з надання різноманітних послуг, а також відносини, які виникають в разі порушення прав споживачів.

Як відомо, юридична наука поділяє всю правову систему на відповідні частини, які одержали назву галузей права, кожна з яких покликана забезпечувати тому чи іншому виду суспільних відносин певний юридичний режим правового регулювання. В споживчому праві відсутні характерні для галузі права ознаки.

По-перше, норми споживчого права не дають повного регулювання відносин між продавцями, виробниками та виконавцями і громадянами-споживачами. Значна частина цих відносин регулюється нормами цивільного зобов'язального права.

По-друге, в нормах споживчого права закладаються методи правового регулювання різних галузей права (цивільного, адміністративного та ін.).

По-третє, за своїм функціональним призначенням споживче право спрямоване на пільговий захист лише певної категорії суб'єктів цивільних правовідносин, якому притаманне встановлення певних привілеїв громадянам-споживачам, що само по собі усуває дію наприклад цивільно-правового методу юридичної рівності сторін.

Правові норми споживчого права не містять завершеного правового регулювання відповідної частини суспільних відносин і тому воно не є самостійним галузевим правовим інститутом. Споживчому праву повністю відповідає лише Закон “Про захист прав споживачів” [2, с. 33–34].

Для споживчого права, як міжгалузевого правового інституту притаманні визначальні принципи, характерні для побудови їх правових норм:

- встановлення державних обов'язкових вимог до якості продукції (товарів, робіт, послуг), торговельного та інших видів обслуговування населення;

- пріоритету законодавчого регулювання над договірним у відносинах між продавцями і виконавцями з одного боку та покупцями і замовниками з іншого;
- встановлення додаткових обов'язків для продавців, виробників, виконавців та привілеєвих прав для споживачів-покупців порівняно з загальними засадами цивільного законодавства;
- встановлення спеціальних способів захисту прав споживачів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав та інтересів споживачів і його територіальних органів і об'єднаннями споживачів, а також спрощеного судового захисту.

Висновки. Отже, в незалежній Україні у процесі формування нової правової системи в ній чільне місце посіло законодавство про захист прав споживачів, яке знаменувало появу в Україні нового правового регулювання, що виразилося у створенні фактично *правового інституту споживчого права*.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII (в ред. Закону України від 01.12.2005 р. № 3161-IV).
2. Іваненко Л. М. Правове регулювання захисту прав споживачів: навч. посіб. / Л. М. Іваненко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 258 с.
3. Язвінська О. М. Захист прав споживачів: [підр.] / Л. М. Іваненко, О. М. Язвінська. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 496 с.
4. Язвінська О. М. Історія консюмеризму: [навч. посіб.; 2-ге доп. і перероб. вид.] / О. М. Язвінська. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 364 с.; Вона же. Захист прав споживачів: Соціально-правовий аспект: [монографія] / А. А. Мазаракі, О. М. Язвінська, Л. В. Ніколаєва та ін. / за заг. ред. Л.В.Ніколаєвої. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 312 с.; Вона же. Захист прав споживачів: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. Г. Салухіна, О. М. Язвінська, О. І. Башкатова. – К.: МАУП, 2007. – 382 с.; Вона же. Захист прав споживачів у сфері надання автотранспортних послуг: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Язвінська. – К.: НТУ, 2010. – 204 с.; Вона же. Захист прав споживачів: [підр.] / Л. М. Іваненко, О. М. Язвінська. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 496 с. та ін.

REFERENCES

1. Consumer protection: Law of Ukraine of 12.05.1991 № 1023- XII (in the red. Law of Ukraine of 01.12.2005 №3161 -IV). (Ukr)
2. Ivanenko, L.M. (2008). Legal regulation of consumer protection. Tutorial manual. Kyiv: KNTEU, 258 p. (Ukr)
3. Ivanenko, L.M. & Yazvinska, O.M. (2014). Consumer protection. Textbook. Kyiv: Yurincom Inter, 496 p. (Ukr)
4. Yazvinska, O.M. (2003). Consumerism's history. Tutorial manual. Kyiv: KNTEU, 364 p. (Ukr); Mazaraki, A.A., Yazvinska, O.M., Nikolaieva, L.V. et al. (2002). Consumer protection: Socially-legal aspect. Monography. Kyiv: KNTEU, 312 p. (Ukr); Saluhina, N.G, Yazvinska, O.M., Bashkatova, O.I. (2007). Consumer protection. Tutorial manual. Kyiv: AIDP, 380 p. (Ukr); Yazvinska, O.M. (2010). Consumer protection in the provision of transport services. Tutorial manual. Kyiv: NTU, 204 p. (Ukr); Ivanenko, L.M. & Yazvinska, O.M. (2014). Consumer protection. Textbook. Kyiv: Yurincom Inter, 496 p. (Ukr) et cet.

РЕФЕРАТ

Язвінська О.М. Споживче право та споживче законодавство України / О.М. Язвінська // Економіка та управління на транспорті. – К.: НТУ, 2015. – Вип. 1.

В статті висвітлені основи правового регулювання захисту прав споживачів в Україні. Об'єктом дослідження виступає аналіз концептуальних проблем захисту прав споживачів. Предметом дослідження є правове забезпечення захисту прав споживачів в Україні.

Актуальність статті детермінована необхідністю аналізу специфіки правового регулювання у галузі захисту прав споживачів, що фактично виразилося у створенні інституту споживчого права в Україні. Наукова новизна отриманих результатів полягає в узагальненні концептуальних проблем законодавчого забезпечення захисту прав споживачів в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: СПОЖИВАЧ, ВИРОБНИК, ПРОДАВЕЦЬ, ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН, КОНСЮМЕРИЗМ, СПОЖИВЧЕ ПРАВО, ІНСТИТУТ СПОЖИВЧОГО ПРАВА, СПОЖИВЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО.

ABSTRACT

Yazvinska O.M. Consumer Right and Consumer Protection's Legislation in Ukraine. Economics and management on transport. – Kyiv. National Transport University. 2015. – Vol. 1.

The article revealed the foundations of the legal regulation of the consumer protection in Ukraine. The object of research supports the analysis of the conceptual problems of consumer protection. The object of study is the legal regulation of the consumer protection in Ukraine.

Article urgency is determined by necessity of the analysis of specificity of legal regulation in the field of the consumer protection that actually expressed in creation of institute of the consumer protection in Ukraine. Scientific novelty of the received results consists in generalization of conceptual problems of legislative support of the consumer protection in Ukraine.

KEYWORDS: CONSUMER, CONSUMERS' RIGHTS, CONSUMER PROTECTION, CONSUMERISM, INSTITUTE OF CONSUMER PROTECTION'S LEGISLATION.

РЕФЕРАТ

Язвинская Е.Н. Потребительское право и потребительское законодательство Украины / Е.Н. Язвинская // Экономика и управление на транспорте. – К.: НТУ, 2015. – Вып. 1.

В статье освещены основы правового регулирования защиты прав потребителей в Украине. Объектом исследования выступает анализ концептуальных проблем защиты прав потребителей. Предметом исследования является правовое обеспечение защиты прав потребителей в Украине.

Актуальность статьи детерминирована необходимостью анализа специфики правового регулирования в области защиты прав потребителей, что фактически выразилось в создании института потребительского права в Украине. Научная новизна полученных результатов заключается в обобщении концептуальных проблем законодательного обеспечения защиты прав потребителей в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ПОТРЕБИТЕЛЬ, ПРОИЗВОДИТЕЛЬ, ПРОДАВЕЦ, ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ОРГАН, КОНСЮМЕРИЗМ, ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЕ ПРАВО, ИНСТИТУТ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ПРАВА, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО В ЗАЩИТУ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ.

АВТОР:

Язвинська Олена Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент, Національний транспортний університет, доцент кафедри теорії та історії держави і права, e-mail: history@ntu.edu.ua, тел. +380442846607, Україна, 01010, м. Київ, вул. Кіквідзе 42, к. 316.

AUTHOR:

Yazvinska Olena, Candidate of Historical Sciences, National Transport University, Associate Professor of Theory and History of State and Law, e-mail: history@ntu.edu.ua, tel. +380442846607, Ukraine, 01010, Kyiv, str. Kikvidze 42, 316 k.

АВТОР:

Язвинская Елена Николаевна, кандидат исторических наук, доцент, Национальный транспортный университет, доцент кафедры теории и истории государства и права, e-mail: history@ntu.edu.ua, тел. +380442846607, Украина, 01010, г. Киев, ул. Киквидзе 42, к. 316.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Хорошун Б.І., доктор історичних наук, професор, Національний транспортний університет, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, Київ, Україна.

Мельниченко О.І., кандидат технічних наук, професор, Національний транспортний університет, професор кафедри транспортного права і логістики, Київ, Україна.

REVIEWER:

Horoshun B.I., Ph.D., Historical (Dr.), professor, National Transport University, head of the department «Theory and History of State and Law», Kyiv, Ukraine.

Melnichenko O.I., Ph.D., professor, National Transport University, professor of the department «Transportation Law and Logistics», Kyiv, Ukraine.